

LITTERATUR

EBBE LINDES HORATIUSTOLKNING

Av docent ALF ÖNNERFORS

En författare som aldrig ens i sina svagaste stunder kan tänkas bli vare sig vulgaris eller obscurus, kan icke förfalskas. Han är omiskännlig.

(Ivar Harrie i »Poeten Horatius».)

Quintus Horatius Flaccus förutspådde, som så många av sina diktarbröder, sitt verks odödlighet: hans poesi skulle leva, »så länge översteprästen tillsammans med den tysta jungfrun vandrar upp till Capitolium». I motsats till flertalet av sina kolleger fick skalden rätt, ja, han blev mer än sannspådd. Hans lyrik, de s. k. odena, läses alltför överallt i Västerlandets skolor och är liksom hans övriga diktning tolkad på de flesta kulturspråk. Två väsentliga avsnitt av hans produktion, det som föregick och det som följde på hans lyriska diktning, är dock åtminstone i Sverige mindre väl kända. Det är hans Satirer (verskåserier) och Epoder, även kallade Jamber (lov- och smädedikter), samt hans Epistlar (skaldebrev). Denna poesi skulle vara alltför krävande som skollektyr. De översättningar av G. Adlerbeth, som hittills stått oss till buds, har mer än hundrafemtio år på nacken. Med hänsyn till satirernas och epistlarnas egenvärde som poetiska, mänskliga och tidstypiska dokument samt till den omständigheten, att Horatius genom dessa diktverk övat ett enormt inflytande på eftervärlden, särskilt på upplysnings-

tidens poesi och tänkande (L'art poétique etc.), har det länge varit ett litteraturhistoriskt desideratum att dessa arbeten på nytt gjordes tillgängliga i svensk version.

Ebbe Linde, som år 1958 utkom med en ganska förtjänstfull Catullusöversättning, framträder nu i en av de svåraste roller, som en översättare av latinsk vitterhet kan beklädas med, Horatius-tolkarens. Lindes översättning, *Horatius, Satirer och epoder, Svensk tolkning med inledning och förklaringar* (Forum), omfattar skaldens tidigaste diktning, som inföll under åren 35–30 f. Kr.

Inledningsvis skall medges, att Linde behandlat flera av de 17 epoderna med obestridlig talang. Översättningen leder på många ställen tankarna till de bättre partierna i hans Catullustolkning. Åtskilliga av Horatius' epoder erinrar till karaktären om Catullus' misantropiska poesi, och det är tydligt, att Lindes styrka som översättare gör sig gällande just på detta tämligen begränsade område. Hans vers är just här påfallande ledig. Han väjer inte för s. k. anstötigheter i de mången gång smädliga och hatfyllda epoderna och ger i så måtto ett mera rättvisande porträtt av Horatius' diktarpersonlighet än de hittills i översättning tillgängliga. Men redan i Lindes tolkning av epoderna framträder drag, som visar, att han gripit sig verket an med alltför stor skyndsamhet. Förmodligen

är det slarv och nonchalans snarare än ren okunnighet som åstadkommit, att i synnerhet hans översättning av satirerna resulterat icke i en tolkning, icke i en parafra utan tyvärr i en karikatyr. Detta är i hög grad beklagligt. Det förlag, som på senare åren demonstrerat ett för svenska förhållanden lika ovanligt som glädjande intresse för klassisklitteratur i svensk översättning, skulle denna gång ha gjort ett lyckokast genom att låta Horatius framträda i den lätt retuscherade äldre svenska tolkningen.

I Lindes kommentar uppträder sådana grova formella felaktigheter, att läsaren frågar sig, hur det egentligen står till med översättarens språkliga kvalifikationer. Jag drar dock här en barmhärtighetens slöja över sådana tabbar, som brukar utmärka gymnasistkrior i första ringen. Värre är Lindes olyckliga förkärlek för att kommentera lärt och ställa befängda hypoteser. Flera av hans förklaringar är onödigt prat vid sidan av ämnet, på andra håll saknar man väsentliga upplysningar, andra påståenden är klart felaktiga, t. ex. uppgiften, att Horatius' satirer först i senare tid gått under namnet *Sermones*, »Predikningar» (!), en alldeles missvisande beteckning. Horatius själv kallade båda sina satirer och epistlar med det gemensamma namnet *Sermones*, 'kåserier (på vers)'. Den tekniska termen 'satir', som också ursprungligen betyder 'kåseri', kommer av lat. *satura*, en maträtt med varjehanda ingredienser, troligen en sorts färs (jfr it. *farsa*), vilket Ulrich Knoche klart visat i sitt grundläggande arbete »Die römische Satire» (1957). I en kommentar, som genomgående präglas av magistrala tongångar, förväntar man sig exakt besked i dessa terminologiska frågor men får i stället alldeles onöjaktiga upplysningar.

En fullständig, komparativ genom-

gång av Lindes version visar, att den innehåller över femtio meningsstörande fel och missuppfattningar. Såsom skall framgå, är det trots allt inte de enskilda felen i och för sig, som gör tolkningen oanvändbar, utan felen i den mån de, i kombination med Lindes absurda metod att dikta till och »omredigera», dvs. kasta om originalets ordningsföljd, leder till en vrångbild av poeten och människan Horatius' framställningssätt, hans stil och intentioner.

De talrika fall, då Linde alldeles omotiverat frångår enstaka ords betydelser och kapriciöst klämmer till med något annat, visserligen mindre meningsstörande uttryck, förbigår jag av utrymmesskäl. Vid de många missvisande sakfelen kan jag inte heller länge uppehålla mig, men något bör dock sägas. Linde bekymrar sig sålunda föga om fornkunskap och s. k. realia. Den nyss myndige sonen, som procentaren söker slå sina klor i (Sat. I: 2), har på sedvanligt vis »anlagt den vuxne mannens dräkt». I Lindes version: »tät faders sprättiga son, som nyss köpt en ny kostym». Att pojken blivit myndig och därför har rätt att ingå förmögenhetsavtal får läsaren aldrig en aning om. Filosofen Damasippus har förlorat sin förmögenhet »vid Janusvalvets mitt (en bank vid Forum)» (II: 3), men enligt Linde i stället »just vid en kryptisk tid, i mitten på — still! — januari». Är detta fritt tillagda »still!» en uppmaning till den efter klarhet törstande läsaren att hålla sig lugn? Det skulle i så fall ha behövt upprepas i en ständig ström. I den berömda resesatiren (I: 5), i vilken Horatius beskriver en färd från Rom till Brindisi, skildras sällskapetets ankomst till småstaden Gnatia, »som står i onåd hos källnyferna (troligen: är vattenfattigt) alltsedan sin grundläggning. Invånarna gav oss ett gott skratt ge-

nom att söka inbilla oss, att rökelsen i templet smälter utan att antändas». Linde: »Templet i Gnatia, blött och alldeles härjat av tomtar, / gav oss ett rätt gott skratt på grund av ett under i flaska. / Prästerna vill sätta i en att hartsen där börjar flyta / utan att det finns eld.» Den ombytliga Priscus, heter det i II: 7 med sedvanlig tillspetsning, ömsade ständigt ringar och ändrade brämet på sin tunika en gång i timmen (*clavum ut mutaret in horas*). I Lindes version: »ofta så åker den (ringen) av, som ett skepp vänder roder på klockslag». Vadan denna överraskande vändning? Jo, *clavus* kan bl. a. betyda 'roder'!

Nu till några av de fall, som berör Horatius' personliga och poetiska egenart.

Sat. I: 2 har följande inledande tema: »I sin iver att undvika ett moraliskt fel störta sig dåraktiga människor in i ett annat; de förmår aldrig hålla måttan.» Horatius ger här fyra exempel på personer med extrema fel: den alltför beskedlige, den girige, frossaren, procentaren. Den första och den sista personen i denna rad är namngivna, de två mellersta är anonyma typer. Föraktande det latinska språkets alla lagar uppfattar nu Linde samtliga de tre första karakteristikerna såsom gällande *e n o c h s a m m a* person, den avlidne sångaren Tigellius, och konstruerar av denne ett förvisso rikt fasetterat porträtt: han var en otroligt snäll människa, därjämte kriminellt girig och snål mot sina närmaste, dessutom en hejdlös frossare och vivör, som hängav sig åt »midnattsfester och svirr; flott skall man vara, hållas för småsint ville han minst!» Det är klart, att översättaren med denna och liknande tolkningar kan förskaffa sig en falsk bekräftelse på sitt påstående i inledningen, att »Horatius aldrig var någon skarp tänkare i egentlig mening» utan kom med

»exempel som egentligen ingenting bevisar eller bevisar något annat än det avsedda».

Okänt har hittills varit, att Horatius någon gång vid en fest »bräckte sin länd mot tröskeln och bröt av ett ben», sålunda ett för den tiden ingalunda bagatellartat missöde. Emellertid har det utspelats endast i Lindes fantasi, som utläser det ur en dikt, där skalden med klar och drastisk åskådighet beskriver hur han en gång gjorde sig omöjlig vid ett gästabud (Ep. 11). Plågad av olycklig kärlek, sur och full kördes han hem, men gick i stället till sin tillbeddas »ovänliga dörrposter och hårda tröskel», mot vilka han på den utestängde älskarens välkända och av de antika poeterna schablonmässigt skildrade maner nu »slagit sönder länder och sida», dvs. »slagit sig fördärvad», som vi med en motsvarande överdrift skulle kunna säga. Ovanpå allt följer i Lindes tolkning ett typiskt, komplett ohoratianskt tillägg utan stöd i originalet: »Ack ungdom, dårskapstid! Den sagan är förbi. / Aldrig springer jag mer kring jäntor på så barnsligt sätt.»

Genom ett mot såväl original som allt sunt förnuft stridande tillägg i I: 3, 29, där Horatius på sedvanligt sätt tecknar en viss människotyp, skapar Linde ett hittills obeaktat porträtt av *s k a l d e n s j ä l v*, som här enligt Lindes förmenande dels kritiserar sig själv, dels, vilket är alldeles ohoratianskt, överhopar sin person med beröm. Ett likaså alldeles nytt drag ur Horatius' tankevärld begåvas vi med i II: 1, 60. Skalden hade varit skrivare eller kanslist, *scriba*, innan han av sin skyddspatron Maecenas erhöll ett lantgods, som gav honom tryggad försörjning. I nämnda satir talar han om människors skiftande intressen och livsmål och säger på ett ganska vackert sätt om sig själv, att »hur än min levnad förbyter sin färg, så måste

jag dikta (*scribam*)». Linde: »hur än mitt liv må bli — jag är skrivare, blir aldrig annat!» Den översättning, som Linde här presterar, för med nödvändighet tankarna i galen riktning. Varje läsare, antingen han har Lindes inledande biografi i minnet eller ej, måste tro, att Horatius på detta ställe hänger sig åt resignation och bitterhet över sina yttre levnadsvillkor. I själva verket hade han, när dikten skrevs, för tre år sedan erhållit sitt gods i Sabinerbergen och fått företräde i republikens mest lysande kretsar. Den entusiastiska skildringen av lantgården läses i samma diktsamling!

Vad som gör Lindes tolkning direkt odräglig är de många ur luften gripna tankar, yttranden och talesätt, som han pådiktar Horatius. Förfarandet visar klart, att Linde saknat förmåga att följa Horatius' tankegångar. I Lindes förvanskning blir Horatius både *vulgaris* och *obscurus*. Jag har räknat till sammanlagt över 80 fritt uppfunna verser, vilket är cirka 5 procent av det parti, som tolkningen omfattar. Sin verkliga triumf firar interpolationsmetoden i Sat. II: 3, som »omredigerats» och supplerats till oigenkännlighet: ca 200 äkta vers av originalets 326 i vild ordning tillsammans med Lindes egna tillägg. Tankarna ledes till salig Peerlkamps och Ljungbergs Horatiusemendationer i förra århundradet. Linde gör ett ohållbart försök att rättfärdiga sitt förfaringsätt. Var och en som det allra minsta befattat sig med översättningsmetodik inser det befängda i den godtyckliga suppleringsens lättfärdiga metod, otänkbar exempelvis i en Erland Lagerlöfs eller en Bertil Malmbergs av sträng självtukt och finaste stilkänsla präglade översättargärning. Ebbe Linde ger i tillämpningen av sin säregna metod en betryggande mängd avskräckande exempel. Han översköljer Horatius' strikta, koncisa tankegångar med ett

gytter av interjektioner, förnumstiga, pratsjuka tillägg och »förmedlande» övergångar. En del »bevingade ord» av typen: »Anspråk stiger, och lyx, i den takt som tiden försämras» är — icke Horatius' tankar, utan Lindes fria utsmyckningar, liksom hans lyriska utsvävning i 2:a epodens lantliga idyll: »Och sänger sjungs och månen glider sakta upp / och speglas blank i gårdens brunn.» Kinesisk snarare än romersk poesi!

Inte alla tillägg är lika lyriska. Svordomsfloran prunkar — inte hos Horatius men hos Linde: »fan», »så förbanned», »de djävla pengarna», »nej nu blir jag förbannad», »djävlar, snart ger jag upp», etc., allt fullkomligt omotiveerat och komplett stilvidrigt.

Ärans och hjältarnas språk i Lindes behandling lämnar även i övrigt åtskilligt att önska. I alltför många fall hör man en återklang från den lyriske souschefen å Grönköpings varuhus: »Är väl snarare ögat än gommen, herrn låter lura sig med», »ödet går upp och ner», »en inbrottstjuv stal gudarnas käril om natten» (skall vara: heliga tempelföremål), »stygt hör man talas på rygg» (skall betyda: man hör mycket elakt förtal), »där jag nu ligger i dag på min bädd, eller sitter i hallen / släpper mig ej den jag var» (skall föreställa: ger jag inte upp arbetet på min andliga förbättring), »ej dreve mig högmod att drömma en tron till hans säte» (skalden om sin far). Om Antonius heter det i 9:e epoden: »En romare som ger sig i en kvinnas våld / bär lägerpålar och gevär / som trossoldat åt snöpingar och rynkig mor / — en skam för Väst- och Österland». Måhända frågar någon, varför Antonius' stackars rynkiga mor har blivit inblandad: misstag, det är översättaren, som inte nöjt sig med originalets *rugosi spadones*, 'rynliga kastrater', utan velat förläna stället en morisk färg.

Gamle Adlerbeth har visat, att Horatius kan översättas både vackert och troget. Han följde också ett mycket behjärtansvärt råd av skalden själ: »Om du skriver något, låt det då först prö-

vas av smakdomare och ligg sedan på manuskriptet i nio år.» Att vänta nio år extra på en Horatius i värdig svensk dräkt föredrar man avgjort framför chocken att se honom i narrkåpa.

DIKTENS FRIHET I POLEN

Av LEANDER TELL

Pasternakaffären har bidragit till att man kanske mera allmänt frågar sig hur det står till med diktens frihet bakom järnridån. Visserligen är den sovjetiska litteraturen sådan den framträder hos Michail Sjolochov, Leonid Leonov, Vera Inber, Fjodor Gladkov, Ilja Ehrenburg m. fl. vida spridd även i västerlandet och synes tala för ett slags politisk tolerans hos de maktägande, men de fräna angreppen på Boris Pasternak och, i all synnerhet, på vissa emigrantförfattare måste inge varje iakttagare en kuslig känsla av litterärt politrukväsen.

Nu vet man ju redan att icke ens den jugoslaviska diktningen får fritt utövas, och att man betänkligt vingklippt de unga svanorna i Baltikum, Rumänien, Tjeckoslovakien och Ungern är ett lika känt faktum. I hela denna partidirigerade vitterhet synes dock Polen utgöra ett undantag, vilket framgått och framgår särskilt av den nya dikten.

Här spelar Polens litterära arv naturligtvis en stor roll, särskilt som några av dess mest betydande diktverk tillkommit i tider av stor politisk nöd. Med sådana ideal för ögonen som 1500-talets Jan Kochanowski, 1800-talets Adam Mickiewicz och Henryk Sienkiewicz och vårt århundrades Ferdynand Ossendowski och nobelpristagaren Wladyslaw Reymont torde dagens unga polska skalder och

författare därför även kunna finna sig tillrätta i tiden.

Ytligt betraktat ser det också ut som om dikten icke endast tolereras utan direkt gynnas. En rad vittra och kulturbetonade tidskrifter utkommer sålunda regelbundet, och i flera tidningar lämnas stort utrymme åt kulturdebatten. Polska skalder och författare har ej heller dragit sig för att ta parti för och emot t. o. m. i vissa ömtåliga sammanhang. Man kan t. ex. spåra oktoberrevolutionens upprinnelse i en rad frispråkiga litterärt högtstående artiklar som från mars 1955 inflöt i tidskriften »Nowa Kultura» och som faktiskt ledde till Gomulkas återkomst året därpå. Under den ungerska resningen framhöll samma tidskrift »blodsbandet mellan de ungerska och polska folken» samt uttalade sin sympati för de ungerska frihetskämparna.

Det var först sedan tidskriften ifråga under tiden september 1957 till maj 1958 hade under titeln »Ansvar inför historien» infört några kritiska artiklar av en känd ung filosof Leszek Kolakowski och den ryska »Pravda» den 5 februari 1958 slagit larm med anledning av författarens »revisionistiska» tänkesätt, som de polska myndigheterna inskred. Första åtgärden var att på den nionde partikongressen ge utgivaren en skarp varning samt fordra hans avgång. »Nowa Kultura» kunde därefter ge sina idéer luft en-

dast genom till synes harmlösa översättningar av olika västerländska författare. I maj 1958 utsåg centralkommittén emellertid undervisningsministern Stefan Zolkiewski till chefredaktör och ansvarig utgivare, och därmed var tidskriftens öde beseglat. Nästan hela redaktionspersonalen avgick till protest, ty man kände redan alltför väl ministrarnas tidigare administration och »redigering» av kollegan »Polityka», och att det nu gällde allmänlikriktning. »Nowa Kultura» fortsätter dock alltför i sin nya skepnad, och för en utomstående är det givetvis svårt att skilja på de nya signalerna. Många kan t. o. m. förledas att tro på oppositionens och diktens frihet.

Veckotidningen »Przeglad Kulturalny» (= kulturöversikt) som i likhet med »Nowa Kultura» utgives i Warszawa, har försökt navigera mellan den fria dikten och partidisciplinens krav. I samband med 1956 års frihetsrörelse förklarade författaren Kasimierz Brandys dock att tidskriften aldrig skulle tåla ett socialistiskt övergrepp, och samma år införde man en serie artiklar, vilka sympatiskt behandlade USA och amerikanskt liv. Vidare inflöt några översättningar av framstående västerländska diktverk, liksom man öppnade en ständig spalt för boknyheter från den fria världen. Detta stötte höga vederbörande för huvudet, och tidskriftens ansvariga utgivare fick strängt föreläggande att bättre övervaka innehållet. I oktober 1958 infördes emellertid en helsida översättningar av Boris Pasternaks dikter. (Hans »Doktor Zjivago» trycktes i utdrag redan år 1957 i tidskriften »Opinie».)

Andra organ är veckotidningen »Zycie Literackie» (= det litterära livet) som utkommer i Krakow och som från slavisk underdånighet istället blivit alltmer frispråkig, samt månadspublikationen »Tworcosc» (=

skaparkraft) som gått motsatt väg och från att ha varit författarnas eget tämligen obundna språkrör nu helt övergått till RSW, arbetarnas kooperativa förlag. Man försökte även grunda en stor allmän kulturtidskrift, där landets förnämsta pennor skulle medverka, men när den med spänning emottogs, vackert utstyrda tidskriften »Europa» utkom med sitt första nummer den första november 1957, grep censuren in och hela upplagan blev konfiskerad.

Detta föranledde några av Polens bästa författare till en flammande protest, och några av det kommunistiska partiets framstående medlemmar av centralstyrelsen utgick. Detta var fallet med t. ex. Pavel Hertz, som i »Nowa Kultura» skrev en bitter dikt »Karan-tän» där det bl. a. heter:

»... Alla tidigare bleka patienter
som kommit hit från fängelset
och uppstått från de döda,
visserligen icke skjutna men ändå
tydligt märkta av döden.
Titta på deras hår, på deras ögon och
ansikten!
De när sitt sinne med nya orsaker till
hat...»

En annan av de unga diktarna, Mieczyslaw Jastrun är bekant sedan före kriget genom sina talangfulla översättningar av främmande dikt. Han har sålunda till polska överfört några av Pasternaks dikter. Även han avgick under protest, då »Europa» indrogs. En av hans i »Nowa Kultura» år 1956 tryckta dikter »En tidsepok» tilldrog sig allmänt intresse och ådrog skalden myndigheternas misshag. Det var ej heller några upplyftande syner, som Jastrun där återgav:

»... Från mitt fönster har jag sett
hur polisen bygger garage
omgivet av taggtrådsstängsel
och vaktat av höga torn...»

Alla dessa unga skalder och författare har gjort andra och bittrare erfarenheter än deras kollegor i västerlandet. De har nästan utan undantag vandrat genom dödsskuggans dal och gömmer ohyggliga minnesbilder bakom sina kallt granskande ögon. Man märker detta bl. a. på deras stil, som är osedvanligt snabb, nervös och intensiv. Rim och rytm har man lagt åt sidan, men i den samtalston som dikterna i regel framföres märker man de äkta och starka känslor som bär upp all sann dikt. Här är känslan dock huvudsakligen vrede, fruktan, sorg och djup vämjelse. Motivet blir naturligtvis mest fängelsemurar, förhör, sår, skott och hugg, sjuka och döda samt den korta tillfredsställelsens prästinor.

Representanter för denna tidstypiska dikt är Mieczysława Buczkowna, Bohdan Drozdowski, Leszek Herdegen, Jerzy Jankowski, Tadeusz Rosewicz, Wiesława Szymborska, Aleksander Wat, Witold Wirpsza, de ovan nämnda Hertz och Jastrun samt framför allt Adam Wazyk, som odisputabelt är det största namnet bland de nya diktarna. Han är född år 1905 i Warszawa och kom redan år 1924 ut med sin första diktsamling, som sedan åtföljts av många böcker. Han har skrivit höglitterära essäer samt åtskilliga noveller och kritiker. Från ryskan har han översatt både Pusjkins »Eugène Onegin» och flera dikter av Pasternak samt från franskan Rimbaud, Apollinaire m. fl. Han har utmärkts med Pennklubbens pris och ett polska statens stipendium för framstående litterär verksamhet.

Aren 1950–1954 var han chefredaktör för tidskriften »Tworczość» men avgick i samband med tidskriftens ändrade kurs. I augustinumret 1955 av »Nowa Kultura» infördes hans »Poem för vuxna» som omedelbart väckte ett oerhört uppseende, och de

rätttrogna partiorganen fordrade genast Wazyks huvud på ett fat. Men dikten blev en signal till flera diktares frigörelse ur partiets omänskliga kadaverdisciplin. Det var f. ö. Wazyk som under ungerrevolten 1956 starkast underströk den polska ungdomens samhörighetskänsla. Tillsammans med Hertz och Jastrun lämnade han partiet, då myndigheterna indrog tidskriften »Europa» som de alla satsat stora förhoppningar på. I nämnda stora dikt »Poem för vuxna» läser man bl. a.

»... Allt detta är ingenting nytt.
Gammal är den socialistiska moralens
väktare.
O, du gamle Fourier, du har ju charm-
fullt förutsagt,
att lemonad skall flyta i strömmar.
Flyter den då icke? De dricker sjö-
vatten
och kallar det »lemonad».
Sedan går de förstulet hem och spyr.
— — —
Vi ropar på den riktiga sanningen
och frihetens bröd,
på en flammande rättvisa,
ja, på rättens flammande svärd.
Vi ropar högljutt varje dag —
och anhåller vördsamt och tyst hos
partiet...»

Enligt officiellt meddelande har den kommission som tillsattes i början av 1958 för att »sanera» förlagsverksamheten, tidningar och tidskrifter, intill augusti samma år indragit ej mindre än 53 tidskrifter och beslutat, att 23 publikationer må saluföras endast i särskilda tidningsstånd. Man säger sig ha lagt rent ekonomiska synpunkter på saken och därför lämnat det öppet tills vidare för sammanlagt 46 tidskrifter att fortfarande saluföras, om deras retur ej överstiger 25 %, men 5 privilegierade tidskrifter har lämnats tillstånd att returnera 50 % och därutöver. Partiorganet »Prasa

Polska» beklagar sig vid publiceringen av detta meddelande, att kommissionens synnerligen lovvärda försök emellertid endast mötes av misstro och opposition.

Av ovanstående torde den intres-

serade sålunda kunna dra åtminstone två slutsatser, nämligen att det i viss mån verkligen existerar en fri litteratur i Polen men att böcker, tidskrifter och kulturdebatt även ger belägg för att dikten är politiskt övervakad.

OM SPRÅKET

Av fil. lic. LEIF CARLSSON

»En språkforskare är en person som ägnar sig åt språkforskning; men en *språkman* behöver knappast vara forskare: han kan helt enkelt vara *polyglott*, dvs. en person som förstår eller talar många språk. Med många menas härvidlag minst ett halvt dussin och högst tre dussin eller så. Vi har alla läst i någon tidning om en engelsk lord som behärskar 77 språk och 112 dialekter. Tro ingen sådan man!»

Så långt professor BJÖRN COLLINDER i sin nyutkomna bok: *Språket. Inledning till det vetenskapliga språkstudiet*. (Natur och Kultur.) Collinder är i ovanlig grad både språkforskare och språkman. Hans språkfärdighet trotsar enligt allmän mening all beskrivning — måhända får man i den citerade passagens maximivärde se en modest antydning om dess verkliga omfattning. Viktigare är att han är en av de språkforskare, som utöver bearbetandet av sina egna specialvetenskapliga problem — i detta fall på den finsk-ugriska lingvistikens område — även till allmänhetens båtнад ägnat sig åt att tänka över vad han och hans kolleger gör.

Intet studium kan gärna vara mera bokstavligen allmänmänskligt intressant än språkforskningen; det är därför med tillfredsställelse man tar del av en »Indelning» som både exemplifierar de konkreta forskningsupp-

terna och diskuterar de principiella och metodiska problemen i samband med språkforskningens arbete.

Kapitlet »Deskriptiv och historisk språkforskning» behandlar en fråga, som har aktuella motsvarigheter på andra humanistiska forskningsområden. Språkvetenskapen har ofta — liksom litteratur- eller konstvetenskapen — bedrivits på ett ensidigt historiskt sätt. Man har ibland kunnat få intrycket, att det enda som ansetts verkligt »vetenskapligt» har varit att utreda språkets »förändringar», ofta kallade »utveckling». Mot detta program har sedan länge — främst av DE SAUSSURE och hans lärjungar hävdats den synkroniska eller deskriptiva forskningens program — undersökning inte av språket ur historisk synvinkel, utan som ett förefintligt, vilande system, vars struktur det gäller att analysera, med bortseende från förändringar i tiden. Till denna forskningsinriktning hör ofta en viss skepsis inför orsaksförklaringar till språkliga skeenden. Att inriktningen på det enbart historiska ofta medfört att intressanta fenomen helt enkelt blivit utforskade kan inte gärna betvivlas. Collinder själv intresserar sig i själva verket påtagligt mycket just för de systematiska och strukturella problem som den synkroniska skolan betonat. Han är emellertid angelägen att visa, att

den ytterligt radikala skiljelinje som ofta uppdragits mellan de två forskningsriktningarna inte med fördel låter sig upprätthålla. Ett drastiskt exempel: Vi uttalar alla *man ur huse* med en accentform som eljest aldrig förekommer i former av ordet *hus*. En ytterligt enkel historisk notis — vi har att göra med en gammal dativform, som eljest bara lever kvar i några liknande formelartade vändningar — kan här verkligen sprida ljus över en »regelbundenhet» i den moderna svenskan, som en renodlat strukturell beskrivning skulle se sig tvungen att bara anteckna som en kuriositet. Vår för skulle man då avstå från att meddela denna »förklaring», när man säkert känner den? Exemplet är enkelt, men belyser något mycket viktigt. På många andra områden har man en eller annan gång visat samma tendens att i yrvaken glädje över strukturtänkandets obestridliga framgångar i onödan kasta den historiska eftertanken över bord, till glädje för ingen men till oreda i många fall.

En ständigt kontroversiell fråga, som angår oss alla, behandlar Collinder i avsnittet »Det goda och det sköna i språket». Enligt mångens mening är ju båda dessa värden saker som språkvetenskapsmannen inte har att syssla med: han skall beskriva språkets lagar, inte skriva dem. Värderingar och normer hör inte hemma inom forskningens gränser. Denna teoretiska grundsyn delar väl Collinder — »det är klart att forskaren som sådan inte har till uppgift att fälla värdeomdömen» — men han hävdar på goda grunder, att språkvårdens och språkriktighetens problem inte för lingvistens räkning helt kan avfärdas med ett myndigt konstaterande av denna värdenihilistiska maxim. Språkforskaren kan inte bara inskränka sig till att ospecificerat tala om »bruket som språkets lag». Forskningen visar

klart, att språket i hög grad bestäms av både planmässiga kollektiva åtgärder och enskilda initiativ. Att utreda dessa ting, att undanröja den slapphetens defaultism som ofta gömmer sig bakom talet om att »acceptera utvecklingen», det är angelägna uppgifter för alla som uppskattar sitt språk, och särskilt för dem som har till yrke att veta mer om det än andra. Språket är urkonservativt, menar Collinder, men själv är han varken romantiker eller reaktionär i sin syn på språkutvecklingen. De »kärnsvenska» dialekterna är dömda att dö på grund av samhällsutvecklingen. Det normerande språket måste bli det litteraturspråk som skolorna lär ut till alla. Praktiskt sett innebär detta just, att ansvaret för språkets rykt och precision kommer att ligga hos universitet och akademier. »Om man vanvårdar modersmålet, river man ner det som århundradens tankearbete har byggt upp... De som borde vara närmast till, modersmålsläraarna och skolans högsta målsmän, har inte börjat gnugga sig i ögonen än. Bland språkforskarna, som länge varit liknöjda i stort sett, vaknar allt flera till insikt om vad deras frid tillhör. Kanske kommer den dag då modersmålet värd ter sig som språkforskarnas samfällda ärofulla värv i nationens tjänst.»

Detta är frågor där Collinder energiskt talar för önskemål och ståndpunkter som ligger honom om hjärtat. Så också i det avsnitt om mellanfolkliga språk, där han, måhända något överraskande, framträder som förespråkare för — esperanto. Även om man inte kan dela hans optimism inför detta språks faktiska möjligheter att i längden göra sig gällande, måste man acceptera den kontraktik han framför mot många av de anmärkningar som brukar framföras. I vissa sammanhang *har* esperanto uppenbarligen visat sig kunna fungera.

Esperantisten kan alltså ta med ro de mer eller mindre arroganta påståendena om att detta är omöjligt.

Större delen av boken består emellertid av instruktiva inblickar i språkets och språkforskningens mera vardagliga värld. Avsnitten om Betydelse och Betydelseförändringar anknyter till forskningsområden som inom både filosofi och lingvistik på senare tid kommit att spela en dominerande roll. Den historiska forskningen får sitt i avsnitt om Ljudförändringar och Formförändringar — på något vis lyckas Collinder framställa sitt ämne så, att den från början absolut okunnige sättes i stånd att från bladet översätta en låt vara kort latinsk text till svenska!

»Det finnes här i världen olika språk, vem vet huru många, och bland dem finnes intet vars ljud äro utan

mening», heter det på ett ställe hos aposteln Paulus. Inte ens Collinder vet huru många, men en hel del nämnas och karakteriseras vederbörligen i kapitlet Språken och deras släktskap. Det är en magnifik revy. Liksom en del litteraturkritiker har förmågan att få läsaren att vilja läsa alla böcker, kan Collinder även när han är som bäst knappast få läsaren att önska lära sig alla språk. Med förtrytsam glädje accepterar man hans äreräddande förklaring att inga språk är »primitiva». Med vemod läser man, att vetenskapen »trots ett ivrigt och i flera avseenden fruktbarande forskningsarbete inte ännu kommit fram till någon överskådlig indelning av de många indian-språken». Och vem kan undgå att på avstånd gripas av aktning och sympati för burusjaski, »ett frändelöst språk i Himalaja»?

VÄLFÄRD I OTAKT¹

Av LARS BJÖRKBOM

Docenten Samuelsson har i en liten skrift tagit upp ett av de mer centrala problemen rörande ekonomisk politik i dagens Sverige, nämligen fördelningsproblemet. Liksom det mesta, som flyter ur hans penna, har även denna skrift starkt polemiska övertoner. Om man delar de samuelssonska målsättningarna för ett välfärdssamhälle, finnes det icke mycket annat att göra än att acceptera hans argumentation, som är klar och sakkunnig. Det är emellertid klart att många läsare — inte blott människor med en gammalliberal samhällsuppfattning — har en mängd att invända mot det

samhällsideal, som Samuelssons ekonomisk- och socialpolitiska lagstiftning syftar till att förverkliga, varför man kan förmoda, att skriften kommer att ge upphov till en livlig värdebatt, som, liksom alla debatter om värde, kan fortsättas i det oändliga, utan att någon gemensam ståndpunkt lär uppnås.

Samuelssons synpunkter är föralldel på intet sätt nya. Rättvisare, dvs. jämnare fördelning mellan olika inkomstgrupper och — det problem som han främst sysslar med — fördelning av investeringar mellan den privata och offentliga sektorn har varit kanske det mest diskuterade problemet bland ekonomer, ända sedan national-ekonomien pretenderade på att vara

¹ Kurt Samuelsson: Välfärd i otakt. Rabén och Sjögren. Pris 8: 50.

en vetenskap någon gång på 1700-talet. Frågan huruvida det enskilda eller privata vinstmotivet inom ramen för en fri marknadshushållning kan hålla denna ekonomi fullt sysselsatt annat än under högkonjunkturer och huruvida en mängd för samhället, av olika tiders opinioner uppfattade, väsentliga investeringar kan komma till stånd utan statens medverkan har varit frågeställningar, som givit spänning och liv åt den ständigt pågående ekonomiska debatten. Problemet har vissa generella aspekter men har av många ansetts böra få väsentligt förändrad belysning, om man behandlar en överflödsekonomi av modern amerikansk eller västeuropeisk typ. Var man bör sätta gränsen mellan en överflödsekonomi och en ekonomi av det traditionella slaget är emellertid en kvistig fråga. Adam Smiths diktum, att magens behov äro ändliga men sinnets behov äro oändliga är förvisso en plausibel gränsdragning. Men det är knappast den gränsen Samuelsson, Galbraith och andra »överflödsekonomer» använda sig av. Samuelssons gränsdragning tycks vara motiverad av etiska, men kanske än mer, estetiska skäl. Det äcklar honom, att en mängd »onödiga» varor, vilkas efterfrågan är genererad av hänsynslös reklam, skall få dirigera investeringarna, under det att andra »viktigare» och »nyttigare» behov skall tillåtas ligga otäckta, på grund av att, ur företagsekonomisk aspekt, investeringar för dessa senare behov inte är räntabla. Den utveckling av fördelningen mellan privat och statlig/kommunal konsumtion, som skett efter kriget finner Samuelsson — i likhet med de flesta av oss — ha gått i rätt riktning. (Den privata konsumtionen har sjunkit från 66 % till 58 % medan den statligt/kommunala konsumtionen stigit från 8 % till 12 % av nationalprodukten. Samtidigt går 30 % av natio-

nalprodukten till investeringar gentemot omkring 25 % alldeles efter kriget.) Men det anser Samuelsson icke vara nog — varvid han förmodligen uttrycker motsatsen till vad en växande opinion i vårt samhälle med mer eller mindre lyckosamma argument söker hävda. Så länge en mängd sociala behov — utbildning, sjukvård, kommunikationer m. m. (vilka alla är klart produktionsfrämjande) — ej tillgodoses nöjaktigt, medan en övervägande del av nationalinkomsten går till konsumtion, som till allt större mått består av icke nödvändighetsvaror, anser Samuelsson, att den ökande standardstegringen (vars fortsatta existens numera tydligen anses axiomatisk) bör tagas ut i tillfredsställandet av sociala behov, samtidigt som den nuvarande privata konsumtionen bör hållas intakt eller blott tillåtas stiga i långsammare takt än hittills. Han önskar även se en utvidgning av den totala investeringskvoten.

Den katalog över tänkbara »policies» som Samuelsson lägger fram skall här endast flyktigt redogöras för, då de till stor del rör sig om finansfrågor av teknisk natur. Den praktiska genomförbarheten av hans olika förslag i syfte att nå de mål, som han uppställer kan blott avgöras genom testning i praktiken. Att det samuelssonska reformprogrammet skulle medföra ganska genomgripande institutionella förändringar är klart. För att kanalisera det sparande, som är nödvändig förutsättning för den samhälleliga investeringsutvidgningen, utan att därmed i absoluta tal minska det sparande, som är inriktat på investering inom den privata sektorn — denna antaget förändrade fördelning av en antaget ökande sparkvot — fordras fina instrument, som likväl principiellt blott kan hanteras i blindo, eftersom vi inte vet någonting om sparandets »psykologi» inför olika för-

utsättningar. Vi vet t. ex. mycket litet eller intet om effekterna av det märkliga instrument, som den föreslagna obligatoriska pensionsförsäkring enligt fondsystemet utgör — till vars förespråkare Samuelsson som bekant hör — och i vars enorma potentiella investeringsfond han finner resurser för föreslagna sociala investeringar av indirekt eller direkt produktiv natur. Men om följderna samtidigt blir att sparandet för den privata sektorn drastiskt minskar även i absoluta tal, riskerar man inte att den nuvarande obalansen mellan för stor enskild och för liten social konsumtion förbytes i sin motsats? Den effekten finner han likväl mindre trolig. Hans motiveringar härför är väl inte sämre än opponenternas utsagor om denna tänkbara risk. Men som ovan nämnts lär man inte nå längre än till gissningar. Det synes mig vara denna stora ovisshet om effekterna, som gjort pensionsstriden många gånger så hätsk. När fakta saknas griper man till invektiv. Men gives en *tro* på att följderna blir en väsentlig ökning av det totala sparandet är det lätt att förstå den entusiasm sociala reformivrare av Samuelssons inriktning känner inför den obligatoriska pensionsreformen. Det medför en stor möjlighet att bortom ett säkert åldersskydd för alla få resurser att förverkliga ett samhällsideal.

Samuelsson diskuterar vidare problemet om ett stabilt penningvärde och full sysselsättning och dess effekter på välfärdsfördelningen och de möjligheter, som den ekonomiska politiken eventuellt besitter för att nå balans mellan två synbarligen så omaka lekkamrater. Vad han här säger är knappast något nytt och problemet har analyserats betydligt mer ingående, och bättre, på annat håll, t. ex. i professor Lundbergs *Konjunkturer och ekonomisk politik*. Det samuelssonska inlägget i debatten är väl närmast av

intresse, därför att det ej nog kan erinras om, hur mycket den rådande inflationen och den långvariga (över)fulla sysselsättningen har bidragit till att drastiskt förändra inkomst- och förmögenhetsförhållanden efter kriget. En sådan påminnelse är ofta behövlig, när för stor vikt många gånger fästes vid vad regeringens politik har åstadkommit, vare sig man nu ser det faktiska resultatet som något av godo eller ondo.

Att de ekonomisk-politiska åtgärder, som Samuelsson föreslår för ernående av den av honom önskade balansen i välfärden komme att medföra en maktförskjutning till statens sida synes klart. Sista kapitlet i boken behandlar även följdriktigt »Staten, organisationerna och makten». Då hans reformförslag ej inbegriper eller förutsätter någon genomgripande socialisering — en företeelse, som för övrigt tycks ha helt spelat ut sin roll och tyst skrinlagts även av de flesta socialdemokratiska partier i Västeuropa — tror författaren, att en maktbalans mellan regeringen-staten och de stora organisationerna (och, vid något förändrad mandatfördelning, riksdagen) skall kunna upprätthållas, varför alltför påtagligt maktmissbruk från den förras (eller de senares) sida ej bör behöva befaras. Andra är utan tvivel mer skeptiska på den punkten. Men här är man givetvis åter inne på trosfrågor. Huruvida man som individ föredrar att komma i kläm under staten eller mellan några av de stora organisationerna på arbets- eller kapitalmarknaden blir väl närmast en smaksak. Något ytterligare val lär väl ej heller stå till buds i det modernt integrerade samhälle vi byggt upp för att ernå det av de flesta önskade konsumtionsöverflödet — vare sig detta är för privat eller samhälleligt bruk. Ty vem — om återgång vore tänkbar — skulle nu för tiden vilja utsätta sig för den »osynliga

handens» ytterst nyckfulla och mången gång tvivelaktiga välsignelser i en laissez-faire-ekonomi?

Slutligen: en not om den globala aspekten på huvudproblemet — den svårartade otakt som råder i välståndsutvecklingen mellan världens »rika» och »fattiga» nationer — hade kanske varit på plats i en bok med

titeln »Välfärd i otakt». Utan att besitta alltför stor profetisk förmåga vågar man väl säga, att det är frågan, huruvida denna obalans skall få en snar lösning, som kommer att avgöra, om våra små bekymmer med årets nya bil eller flera skolor åt våra barn överhuvudtaget skall ha någon relevans eller intresse.